

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 10. marca 1855.

List 20.

Koristnost velikega korenja ali velike merkye, in kako ga sejati.

Po obilih skušnjah, ki so poterjevale neprecenljivo koristnost velikega korenja, posebno pa po iskrenem priporočilu česke gospodarske družbe, so ga tudi „Novice“ lani začele našim pospodarjem priporočati, in tudi pri nas se je poterdila velika vrednost tega sadeža. Da se nekterim ni tako obnesel, kakor so pričakovali, ni bilo korenje krivo, ampak ker ga niso prav sejali in prav obdelovali.

Ker je to korenje res dobra stvar in ker je po pravici vredno, da se ga tudi naši gospodarji bolj poprimejo, jim hočemo bolj natanko povedati, kako se ima z njim ravnati, da bode prav. Ta nauk pa smo vzeli iz letošnje pratike česke gospodarske družbe „kalendar hospodarsky“, v katerem omenjena slavna družba spodbada gospodarje na Českem, naj bi se čedalje bolj poprijeli „welké mrkwe“. Takole ga priporoča:

Med vsimi sadeži, ki se priporočajo za namestnike krompirja, zasluži veliko korenje gotovo prvo mesto. Veliko korenje je sicer belo korenje, vendar je le odrodek (Abart) navadnega rumenega (žoltega). Domá je veliko korenje na Francozskem (zato se imenuje tudi francozsko korenje), odtod je bilo pred 3 leti prenešeno na Nemško, naj prvo v Hohenheim, in se je razširilo kmali krog in krog zavolj bogatega pridelka in pa prijetnega okusa.

Če pomislimo, kako dolgo je potreboval krompir, kako dolgo je potrebovala detelja, da sta premagala neumnost in opornost tadajnih ljudstev, ki so krompir psovale za „prešičjo jéd“, deteljo pa za „škodljivo travo“, se moramo res čuditi, da je bila korist velikega korenja tako hitro spoznana. Pa tudi ni težko zapopasti, da je tako, ker veliko korenje je prijetna jéd (hrana) za ljudi, ktera se jim ne priškuti kakor navadno korenje, ampak se jim zmiraj dobro prileže, naj ga jedó kolikorkrat hočejo, — pa tudi za živino je z zelenim perjem vred prijetna in tečna klaja. Pri dobrem obdelovanju se na njivi s posevjo enega korca *) pridelava 200 centov tega korenja. Da marsiktero korenje polčeteri funt težko zraste, ki je zgorej 4 pavce debelo in do 22 pavcov dolgo, vsak vé, ki je veliko korenje prav sejati.

Podnebje in zemlja za veliko korenje.

Veliko korenje ljubi bolj vlažno (mokrotno) in gorko podnebje, pa tudi v bolj merzlih krajih se dobro sponaša.

Vse korenje, posebno pa veliko korenje, ker s koreniki globoko sega, hoče imeti globoko orano, rahlo, močno, plevéla in kamnja očiščeno, ilovnato zemljo ali pa ilovnato pešenko.

Kdor hoče veliko tega korenja pridelati, mu mora dobro pognojiti. Korenju, ki se seje za človeško jéd, naj se pognoji že pred zimo, — korenju za živinsko klajo se pa zna ravno pred setvijo gnojiti.

*) En korec (Strich) na Českem je pri nas enmalo čez 3 mernike.

Zemlja se mora skerbno pripraviti, dobro zrahljati in že pred zimo dvakrat globoko preorati. Če je zimska srež zemljo dobro zrahljala, ni treba spomladi spet orati. Če je pa zemlja po obilnem dežji spomladi zlo zatepena, se mora pred setvijo še enkrat preorati ali prekopati.

Setev velikega korenja.

Kakor hitro se je bila zemlja dosti osušila, kar se mesca sušca (marca) ali pa izzačetka malega travna (aprila) zgodi, naj se to korenje berž seje, zakaj veliko korenje dolgo časa ne doraste.

Seje se na dvojno vižo: ali v verste ali ne v verste.

Kdor v verste korenje seje, si prihrani semena, zemljo lože obdeluje in pleje, več korenja pridelava.

Če sejemo korenje v verste, ki so po 16 do 18 pavcov narazen, je za njivo s posevjo enega korca 3 do 5 funtov korenjevega semena zadosti. Sicer ga je pa na pol več potreba.

Seme se rado vkup derži, zato naj se pred setvijo v roki dobro zmane, in da se enakomerno sejati zamore, naj se s peskom ali z žaganjem ali pa z zdrobljenim starim moltrom zmeša.

Ker seme pozno kalí, je prav, da se poprej namakva.

Seje se pa seme tako, da se na njivi, ki je popred bila z oestro brano poprek dobro povlečena, z matiko naredé 2 do 3 pavce globoki razorčki, poldrugi čevelj saksebi; v te razorčke se z roko redko vseje seme. Potem se zemlja z matiko ali z grabljami čez seme potegne.

Da pa korenje dobro raste, se mora pridno pridno obdelovati. Kako pa? Kakor hitro se mlade sadičice prikažejo tolikšne, da se zamorejo dobro ločiti od plevéla, se morajo pleti in okopavati. Okupujejo se pa 3krat, ali naj manj dvakrat, z matiko ali pa osipavnim plugom tam, kjer je korenje v verste vsejano.

Kader se pervikrat, ali včasih še le, kakor kaže, kadar se drugikrat okopuje, je treba pregosto korenje iztrebiti, to je, brez milosti vse slabejše in nepotrebne sadike izruvati, in le tiste pustiti, ki so močne, tako, da pol čevlja saksebi stojé.

(Konec sledí.)

Gospodarske skušnje.

Naprava za drobljenje turšičnih steržev.

„Novice“ so že večkrat omenile od tiste Marcelove mašine, na kateri se dajo turšični sterži v moko zmleti in tako ti sicer malo obračtani ali celó zametovani sterži v dobro obračati. Al ta mašina je predraga, da bi sijo mogel omisliti vsak gospodar, ki turšico prideluje. Z veseljem tedaj damo na znanje, da je — kakor odbor štajarske gospodarske družbe v 9. listu svojega „Wochenbl.“ piše — da je gosp. Franc Šrank, delovodja švabovske fabrike v Ptujem (Pettau) na štajarskem imenitno pripravil, da vsak dober in s potrebno vodo oskerbovan

NOVIČE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti. sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 14. marca 1855.

List 21.

Nekaj od gnojenja senožet.

Da gnojenje travnikom dobro tekne, sem tudi jez prepričan; pa ta dobrota se le takrat popolnoma kaže in pride posestniku v prid, kadar se po pameti gnoji. Vidil sem že večkrat gnoj zadne tedne zime na travnik voziti, pa kakošen gnoj! suha slama je bila, v kateri je le tu in tam kakošna konjska figa tičala; v 2 ali 3 tednih se je ta še bolj posušena slama sopet na kupe pograbila. Res je, da je senožet, ki je bila s slamo pokrita, prej zelenela, pa je uprašanje: ali je to ravnanje toliko koristi doneslo, kolikor je gospodarju z vožnjo gnoja na travnik, z grabljenjem in drugo vožnjo s travnika domú stroškov prizadjalo?

Kdor hoče travnike gnojiti, da se gnoj splača, mora imeti dober, preležan in masten gnoj.

Kako jez travnike gnojim, kako se z dobrim gnojem oskerbljujem, in kako so moje gnojne jame narejene, bom v sledečem povedal, — znabiti da kakošnega posnemovavca najdem.

Imam namreč troje zidanih jam za gnoj; prvo na dvorišu blizo hleva pri straniših (sekretih) — v to se spravlja vsakdanji gnoj od konj, smeti in druga šara, kakor tudi od časa do časa gnoj od krav. Druge dve jami ste nekoliko od hiše, obe ste z zidom ena od druge ločene, za to ločitev je pa tudi stena iz dil, ali pa tudi iz kakošnega pletenja dobra; na vsako vižo mora pa tudi zid pri dnu jame lukno imeti, da gnojnica iz ene jame v drugo more. Ta predelk je namreč le zato, da se gnoj obeh jam ne meša. Globoke so jame 3 do 4 čevljev, dno je tako poravnano in z ilovco zabito, da visi iz obeh jam vse na eno plat ene jame. Tam, kjer je druga jama nar nižja, pa v enem kotu jame še za 3 do 4 čevlja globokeje, in tudi na vse štiri plati toliko široka. Dve strani te globokeje jame ste zidane (v tem kotu je namreč zid že sperva toliko nižje zidan bil), druge dve strani ste pa iz kolov tako visoko narejene, da ste z unanjem zidom gnojnih jam ravne. Na to vižo se gnojnica iz obeh jam med kolmi sceja v to globokejo jamo, ali prav za prav v štirno, v kateri poslednjič navadna tromba stoji. Na to vižo so jame za gnoj pripravljene.

Kadar je jama na dvorišu polna gnoja, se ta gnoj 4 do 5 voz v drugo bolj plitvo jamo izpelje; med ta gnoj se še svinskega pomeša, vse dobro po celi jami poravná, pohodi in kakošna dva persta na debelo z zemljo pokrije. Na to vižo se v to jamo tako dolgo gnoj dopeljuje, da je do verha polna.

Pred ko je jama pri hlevu zopet polna, se gnoj iz polne druge jame v tretjo naj bolj globoko jamo premeče, poravná, in tako, kakor je že povedano bilo, s parstjo pokrije. Tako gré delo z gnojem naprej, dokler niso jame polne, ali pa dokler se gnoj ne potrebuje. Na to vižo pride bolj slamnati gnoj na dan, ko je še le v kratkem iz hleva ali pa iz druge, v tretjo jamo premetan bil; že bolj preležani iz dna prejšnje jame pa pride naverh. S tim večkratnim prekidanjem se gnoj dobro premeša in terdo vtlačí, zemlja, s katero se vsaki v drugo jamo na novo pripeljani

in uni iz druge v tretjo jamo prekidani gnoj pokrije, množi gnoj, in lovi tiste drobce gazov, ki posebno ob toplem vremenu iz gnoja puhté in brez zemlje — kmetovavcu v zgubo — v zrak beže. Kadar gospodar misli, da je gnoj v eni ali drugi poslednjih dveh jam suh, se s trombo gnojnica na-nj natromba, da se ne vname in ne splesnijo. Večkrat ko se to ponavlja, boljše je, da se gnoj gnojnice dobro napije in kar je moč redivnih drobčev navzame.

Kolikor gnoj gnojnice v sebi ne obderži, se sčasoma spet v jamo ali štirno izcedí. Na to vižo je gospodar v stanu gnojnico za močenje gnoja, zelnika, kakošne njive ali pa travnika porabiti.

Vsak vé, da je za travnike in rahle gorke njive vležan in masten, za ilovnato bolj težko in merzlo zemljo pa bolj slamnat gnoj koristnejši.

(Konec sledí.)

Koristnost vélikega korenja ali vélike merkve, in kako ga sejati?

(Konec.)

Kdaj se véliko korenje domú spravlja?

Navadni čas, da se véliko korenje z njive spravlja, je sred mesca oktobra (kozoperska). Če je takrat vreme suho, toliko bolje je.

Kjer je zemlja lahka in rahla, se zamore korenje z roko izruvatí; kjer je pa zemlja debela in težka, je pa matike potreba ali pa vil z dvema rogloma, ki blizo skupej stojita. Kodar je pa veliko korenja, imajo poseben plug zato. Potem se mu odreže perje in to se zmeša z drugo klajo in kot rezanca poklada živini.

Spravljanje vélikega korenja.

Véliko korenje se ne smé popred spravljati, dokler ni popolnoma suho, in spraviti se mora na tako mesto, kjer mu niso miši in podgane na škodo. Topli hrami (kleti) niso dobri za shrambo korenja. Tudi se ne smé skladati na velike kupe, ker bi sicer sapa (zrak) ne mogla skoz-nje pihati. — Ako zima ni premerzla, mu nič ne dé, če čez zimo ostane v suhem in zračnem hramu ali v kolnici (šupi); kadar pa zmerzovati začne, se mora na debelo pokriti s slamo.

Dobivanje semena.

Seme vélikega korenja je precej drago in ker tudi ni vselej pravega semena dobiti, je treba, da si ga gospodar sam prideluje. To je pa toliko lože, ker je to korenje prav bogato semena, in če ga gospodar na suhem dobro spravlja, mu ostane 3 do 4 leta dobro.

Korenje je dveletna rastlina, tedaj seme nareja drugo leto; zato je treba v ta namen prvo leto izbrati naj lepše, ravne in ne predebele korene, in to semensko korenje naj se položi na mestu, kjer je zmerzline obvarovano, v pesek, kateri ni presuh pa tudi premoker ne.

Korenju, ktero ima biti za seme, se perje poreže en pavec nad glavo, pa le vunanje perje se mu smé porezati, notranje ali serčno (matica) pa ne.

Drugo spomlad takrat, ko se ni več hude zmerzline bati, naj se semensko korenje vsadi v zlo globoko prekopano, zrahlano in dobro pognojeno zemljo tako, da le serčno perje vèn molí.

Semenski koreni morajo stati en čevelj saksebi.

Plevél okoli njega je treba pridno pleti in poveršnja zemlja krog njega mora zmiraj rahla in čista biti. Kakor hitro se stebila prikažejo, se morajo privezati h količkom. Kadar začno semenski veršiči rujavkasti prihajati, se odrežejo, v snopičke zložé in na zračen kraj v senco obesijo, da se posušé in popolnoma dozoré.

Na to vižo si zamore vsak gospodar lahko pridelati semena, kolikor ga potrebuje, pa še za prodaj, ki ga bo lahko spečal, ker vsak kupuje semena raje tam, kjer se zanesti zamore, da bo pravo seme dobil, in da ne bo goljufan, kar se sicer večkrat primeri. Skušnje učé, da iz enega lota zraste 600 do 800 korenov; iz vsakega semenskega korena pa, če se je z njim prav ravnalo, se pridelaja naj manj 1 lot, pa tudi 2 lota semena.

Tako smo povedali vse, kar velika pratika česke gospodarske družbe po mnogih skušnjah razlaga in priporočuje. V občnem zboru omenjene družbe lanskega decembra se je tudi mnogo govorilo v hvalo vélikega korenja, ki je bilo zavolj obilnega pridelka, dobrega okusa in tudi zavolj tega hvaljeno, da živina tudi perje tega korenja rada je in ji dobro tekne. Gosp. Oppelt je v poterjenje tega povedal, da veliko korenje že ene leta seje in da dobro raste, čeravno je zemlja njegova prav težka. Kar pa okus tega korenja zadeva — je rekel — mora gotovo prav dober biti, ker mu od vsega njegovega pridelka še ni ne en koren na njivi ostal, da bi ga bil mogel pokusiti — vse to korenje mu je dosihmal še pokradeno bilo.

Ozir po svetu.

Razgovornost rusovska.

Noben od toliko vlastnost prostega Rusa nima tujec tolikrat priložnost čuditi se, kot njegovi veliki razgovornosti, in kdor po ruski razume, temu je ta razgovornost zares vir premnoge zabave. Res je, tudi Lah je razgovoren, tudi Francoz, — toda Rus v tem vse presega, in poslušati ruskega lovca, ko svoje gonjbe popisuje, ribčar ali čabana (ovčarja) govorečega o težavah in prigodkih svojega življenja, jemščika (voznika), ko se razgovarja s svojimi konji, svojim bičem, vajeti in konjsko opravo, skratka z vsim, kar ga koli živega ali neživega obdaja, — vse to ti predočuje prizor, ki ga boš zastonj kje drugod na zemlji iskal. V dokaz tega postavljam les nekoliko izgledov te ljubeznjive razgovornosti rusovske.

a) Berači.

Razgovornost rusovskega berača je vredna usmiljenja. Hvali se sicer francozki način žebranja, in miločutni Sterne pravi, da je kaj ljubeznjiv; ne vém pa vendar, ali rusovski berači za kom v spodobnosti in skromnosti zastajajo. Silnost beračev je povsod znana; pri rusovskih je pa ne najdeš. Večidel sedé tiho ob cesti, v roci deržeč kapico ali leseno posodico za tega, ki se jih hoče usmiliti, ter pozornost memoidočih zgolj z neprestanim petjem vzbujajo. Ako pa z besedami prosijo, tadaj je njih razgovornost manjša v popisovanji njih revščine in nadlog, kakor v obetanju božjega blagoslova. „Dajte vendar za Božjo voljo miloščine ubogemu slepcu, dajte mu zavoljo vsih svetnikov! Tukaj sedí ubožec, pojte sem, kdo more dati, kdo more potolažiti reveža siromaka, usmiliti se zavoljo Gospoda našega Kristusa, zavoljo miloserčnosti Mamice božje. Dajte kak darek, in prejeli boste za to miloščino zahvalo, blagoslov božji za sveto cerkev in za okrepljenje svoje duše!“ Hoti-

vost ali hlepenje, ki je drugod pri beračih nahajamo, je ruskim skor celó neznana, in nikoli se ne pripetí, da bi berač za kom teknel. Tudi se nikdar ne prigodí, da bi s prejetim darom ne bil zadovoljen. „Kolikor koli daste, ljubo mi je in mi more vzpomoči. Vi sami naj bolje veste, ali morete mnogo dati revežem, in meni ne pristaja milodara pretehtavati“.

Kakoršna prošnja, takošna je zahvala. „Blagoslovi vas Gospod Bog, očka! Daj vam Gospod Bog dolgo življenje in stanovitno zdravje na izveličanje vaše duše, na radost staršev, na srečo otrok in potažbe vaših prijateljev!“ In te razgovorne voščila izgovarjajo s toliko živostjo in tolikim ognjem, da se zdí, ko da bi po vsaki ceni blagoslov z nebés prizivali. Res! da kamnitega serca mora biti človek, kdor bi se ne usmilil rusovskega berača.

b) Slaninar.

Slanina (špeh) je roba, ki jo Malirus bolj ljubi, ko medved méd. Kakor nektare žizce vedno le pri nekterih cvetlicah in germičih nahajamo, tako Malirus pri sladki tolšči vse težave trudnega dné pozablja. Dobiva pa slanino iz Ukrajne in Podolja. Stepa sama ne redí prešičev. Mali Rusi ne prekaajo slanine, kakor pri nas; samo solé jo in s česnjem mažejo, tudi s kumno jo posipljejo, in vse majhne in velike koščike slanine, ki jih morejo iz prešiča izrezati, v volovske želodce nabasujejo, z nitmi zašivajo in tako za zimo hranijo ali razpošiljajo. Ti želodci, napolnjeni s stvarmi, ki se maloruskemu gerlu toliko prilegajo, ležé ali celi ali narezani na slaninarjevi mizi, in verh njih še cela množica manjših in večjih koščikov slanine, po pol libre, po libri, ali po več liber, kakor jih je ravno treba za kosilce, južino ali za celo rodovino. Da moreš zapopasti, koliko ta narod slanino ljubi, moraš le slišati, kako prodajavec svojo robo hvali, kako jo kupovavci pretresajo.

„Hej, hej, mamka, kupite, kupite pri meni!“ kliče dolgobradi slaninar, „moja vaga je pravična in moja slanina sladka ko med!“

„E, tvoja slanina je nekaj žaltava“.

„Kaj žaltava! Saj je bela ko sneg, mamka, in sladka ko mandeljnovo jedro. Nate, le pokusite!“ S tim odreže malčico slanine, tanko kot popir, ter jo starici v usta vtakne. „Jelite, kak se prilega, draga moja?“

„Pa ni zadosti česnja na njej“ — pravi in ošlatuje drug košček. — „Volite té? O ta je naj žlahnejša od vsih! Zamorete si naj boljši „boršt“ (narodna rusovska jéd) iz nje skuhati; tudi na kruh si je lahko namažete“. S tim sopet odreže malčico, jo namaže na kruh in jo sam poruča s tolikim zadovoljem, ko da bi bil nebeško mano užil. To viditi starico še huje mika po nji, da mu nazadnje reče: „No, daj mi je librico“.

„Libro hočete domu nesti? E za Boga, to je pač premalo; veste kaj, dve librici si morate vendar le vzeti. Saj se ne bote zderžali, da bi se z eno iz torbice ne posladkali spotoma? Tako, tū ju imate. Naj vam dobro tekne! Na to serknite enmalo vodke (žganja), in pri svoji veri! porok sem vam, da ste bolje zajterkvali ko generalica. Tukaj imate še majhno „pribavko“ (prikladico), pa pridite sopet k meni, kader kaj potrebujete! Z Bogom, mamika!“
(Dalje sledí.)

Ozir v stare čase.

Naj huja zima preteklega stoletja.

Bila je perve mesce leta 1709. Mraz je na sv. treh kraljev dan naj višjo stopnjo dosegel in pa bil tak, da brez posebne sile si ni noben človek upal iz zakurjene hiše; po hišah celó je zmerznilo mnogo ljudi. Cerkve so bile prazne, ker za sv. mašo niso mogli ne vode ne vina ohraniti, tudi v kancelije, k sodnijam itd. ni noben človek šel. Vino v hramih je zmerznilo, živina je cepala v hlevih; mnogoverstna divja žival je zahajala v hiše, ker velik sneg je zapadel vse kraje. Tiči so cepali mertvi spod neba, ribe